

ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ СТУДІЇ

УДК 81'27:355

DOI: 10.18523/icmp2522-9281.2024.10.5-18

Орися Демська

Національна академія Служби безпеки України

Київ, Україна

ordemska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8915-0456>

Orysia Demska

National Academy of Security Service Ukraine

Kyiv, Ukraine

ordemska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8915-0456>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ МІСТА У СТАНІ ВІЙНИ

Abstract

CITY LINGUISTIC LANDSCAPE IN THE TIME OF WAR

Background. *A new field, critical urban toponymy, emerged at the end of the 20th century. In Ukraine, this field is a component of studies on linguistic landscapes. The research analyzes toponymic transformations in urban spaces as tools for decolonization and deoccupation as well as the relationship between names, historical and cultural memory, and state ideology. However, there is still a lack of systematic studies examining the place names of urban objects through the lens of war.*

Contribution to the research field. *The presented studies may help to understand the significance of a city's adequately constructed linguistic (urbanonymic) landscape in the context of war. They illustrate how the correct linguistic construction of the living space impacts the outcomes of physical military confrontations and hybrid warfare, particularly semantic warfare.*

Purpose. *This article aims to demonstrate how the linguistic landscape of a city is connected to war; how it can serve as a tool of influence, and how it can become an instrument of either victory or defeat.*

Methods. *The principles of critical toponymy theory, commemorative theory, and security studies theory were employed. Descriptive analysis, content analysis, discourse analysis, and axiological research methods were applied.*

Results. *The capacity of a society to effectively and securely organize its own life is directly or indirectly influenced by two factors — space and time. Space can be understood as both physical-real and mental-virtual. The physical space represents the primary target of physical warfare, while the virtual space embodies the focus of semantic warfare. The analysis of the connection between language and space in both manifestations reveals that significance lies not only in language but also in the symbolic meaning, typically encoded in keywords, linguistic constructions, and especially in the names of various spatial objects.*

Discussion. *Current war spans a broad temporal horizon, making the study of language, including proper names, in the context of war a primary task for Ukrainian scientists. This provides an opportunity to highlight the importance of language and to offer the world insights into how language manifests in war and how war manifests in language.*

Keywords: linguistic landscape, critical toponymy, urbanonym, agoronym, hodonym, war, hybrid war, decolonization, technologies of influence, language behavior, language strategies.

На сьогодні все ще немає системних праць, які б розглядали власні назви міських об'єктів крізь призму війни. Запропоновані дослідження здійснюють спробу зрозуміти, наскільки важливим є правильно вибудований лінгвістичний, чи точніше урбанонімний, ландшафт міста з огляду на війну. Метою статті є показати, як власна назва, вписана у життєвий простір, бере участь у війні; як може слугувати засобом впливу; як може перетворитися на інструмент перемоги або поразки. З цією метою використано положення теорії критичної топонімії, комеморативної теорії, теорії безпекових студій. Застосовано описовий, контент-аналіз, дискурс-аналіз, аксіологічний дослідницькі методи. Аналіз зв'язку мови з простором

засвідчує, що значення має не лише мова як така, а й символічний зміст, звичай закодований у назвах різних об'єктів міського простору.

Ключові слова: лінгвістичний ландшафт, критична топонімія, урбанізм, агоронім, годонім, війна, гібридна війна, деколонізація, мовна поведінка, мовні стратегії.

1. Вступ

15 червня 2022 р. вірусно поширилася інформація про початок рейтингового електронного голосування у додатку «Київ Цифровий» щодо перейменувань міських об'єктів, назви яких пов'язані з російською федерацією та її сателітами¹. Датою закінчення голосування було 19 червня 2022 р. П'ять днів, які остаточно змінили топонімне обличчя Києва. На момент цього оголошення, напевно, мало хто сподівався на шість із половиною мільйонів голосів від громадян усієї України². Перший невеликий крок, зроблений 12 серпня 1984 р. в Старобільському районі Луганської області у селі *Ганнусівка*, перетворився на топонімний рух-прощання з імперією. Саме ця дата є нижньою хронологічною межею сучасного періоду топонімної деколонізації та декомунізації України.

Приблизно на середину XVIII ст. припадає початок практик упорядкування міського простору за допомогою нумерування будинків і називання вулиць. Піонерами впорядкування міського простору були Стокгольм 1772, Лондон 1765, Берлін 1789, 1797, Відень 1803 і Париж 1806. Париж не лише вдався до формального нумерування і називання міського простору, він перетворив назви вулиць, бульварів, скверів і площ на політичний інструмент.

Практики політичного маркування міського вуличного ландшафту, сформовані у тракті Французької революції, швидко поширилися у Європі того часу, щоби «впродовж двохсот років зрештою перетворити вуличну назву на символічну цінність, проявити ідеологічну зумовленість топонімного ландшафту, сформулювати і реалізувати ідею топонімної політики, стати основою політики пам'яті» (Demska & Levchuk, 2020, pp. 1–2).

¹ Див.: <https://kmr.gov.ua/uk/content/u-dodatku-kyiv-cyfrovyu-rozpochato-reytingove-elektronne-golosuvannya-shchodo-pereyменуван> (дата звернення 26.08.2024).

² Див.: <https://kmr.gov.ua/uk/content/ponad-65-milyoniv-golosiv-gromadyany-ukrayiny-viddaly-v-reytingovomu-elektronnomu> (дата звернення 26.08.2024).

2. Теоретико-методологічне підґрунтя

Власна назва, пов'язана з простором, в українській інтелектуальній традиції якнайбільше знайшла увагу в мовознавстві, з такими головними темами, як «вивчення складу українського онімкону з погляду його походження, закономірностей розвитку на різних історичних етапах, функціонування в сучасній мові» (Вербич, 2010, с. 73). Українські ономасти датують найінтенсивніше вивчення топонімів 1960–1980-ми рр. На думку Святослава Вербича, «це було зумовлено розумінням виняткового значення топоніміки для розв'язання багатьох завдань порівняльно-історичного, описового й загального мовознавства, наприклад для виявлення прихованих у топонімах слів, які сьогодні відсутні в мові» (Вербич, 2010, с. 74). Українські ономастичні студії минулого століття зосереджувалися на «суцільному описі онімкону в межах України; складанні українського фрагмента загальнослов'янського ономастичного атласу; унормуванні слов'янської, у тому числі й української, ономастичної термінології» (Вербич, 2010, с. 76).

Узагальнено й безвідносно до локалізації ономастичних досліджень «в основі традиційного вивчення топоніміки лежить лінгвістичний підхід, спрямований на розкриття походження та значення окремих топонімів, які розглядають як культурні індикатори моделей розселення, міграційних потоків, регіональної ідентифікації та історичної екології» (Rose-Redwood, Alderman, & Azaryahu, 2017, p. 4).

Наприкінці ХХ століття у традиційних топонімних студіях стався так званий критичний поворот, або «перехід від лінгвістичного вивчення власних назв до критичного аналізу найменувань як технології влади» (Rose-Redwood, Alderman, & Azaryahu, 2017, p. 6). Наслідком цього повороту є формування від кінця 1980-х і до початку 2000-х рр. нової наукової галузі — *критичної топонімії* (Berg & Vuolteenaho, 2009). Детальний опис історії, засад, тематики і практик критичної топонімії дають у своїй програмній статті *The urban streetscape as political cosmos* Рубен Роуз-Редвуд, Дерек Олдерман і Маоз Азаріяху (Rose-Redwood, Alderman, & Azaryahu, 2017, pp. 1–24).

Сучасна лінгвоукраїністика не залишилася осторонь світового топонімного тренду. На сьогодні ми маємо чимало досліджень, реалізованих у рамках критичної топоніміки, представлених працями В. Герман, А. Загнітка, Т. Козак, І. Кудрейко, Г. Мацюк, І. Павленко, В. Тихопі, В. Шилова, Л. Шастало, Л. Удовенко, Р. Яцків та інших. Сучасні критичні дослі-

дження урбаноніміки ґрунтуються на доробку українських науковців старшого покоління Д. Бучка, Г. Бучко, К. Галаса, Ю. Карпенка, О. Купчинського, І. Сабадоша, М. Худаша, Київської ономастичної школи, представлені відділом ономастики Інституту української мови НАН України, і відбуваються переважно у межах міждисциплінарних студій лінгвістичного ландшафту.

У галузі критичної топонімії українські дослідження зосереджені переважно на аналізі практик годонімної й агоронімної трансформації міського простору як інструмент деколонізацій та деокупації (Малес, 2016а; Павленко, 2020), зв'язку між іменем, вписаним у простір міста, історичною і культурною пам'яттю (Павленко, 2018; Удовенко, 2018; Демська, 2016) та державною ідеологією (Малес, 2016b; Демська, 2019), реалізації мовного планування і мовної політики (Мацюк, 2014). Однак на сьогодні все ще немає системних праць, які б розглядали власні назви міських об'єктів, зокрема годонімів й агоронімів, крізь призму війни.

Метою статті є показати, яким чином лінгвістичний ландшафт міста пов'язаний із війною. Відповідно, об'єктом дослідження став топонімний простір міста як поле небезпеки у часі війни. З цією метою використано положення теорії критичної топонімії (Berg & Vuolteenaho, 2009; Rose-Redwood, Alderman, & Azaryahu, 2017), комеморативної теорії (Azaryahu, 1996, 1997, 2011; Ассман, 2012), теорії безпекових студій (Дзьобань, 2021). Застосовано описовий, контент-аналіз, дискурс-аналіз, аксіологічний дослідницькі методи.

3. Власна назва як інструмент війни

Два невеличкі описи змін міського простору, пов'язаних із подіями Другої світової війни. Перший — це спогад із 1941 р. Остапа Тарнавського зі Львова, другий — фрагменті з наукової статті Маоза Азаряху про Берлін, написаної наприкінці ХХ ст.:

- (1) *Появились нові назви в німецькій мові та й в першу чергу з німецькими назвами. Навіть було оправдання від німецької влади: мовляв, німецькі вояки й адміністрація не можуть розібратись у місті, якщо залишити українські назви, ще й вписані українською мовою. Це й був перший зовнішній образ нової окупації. Галичина переходила під контроль німецької влади (Тарнавський, 2013, с. 70–71).*
- (2) *22 грудня 1949 року найвідомішу вулицю Східного Берліна Франкфуртську алею (Frankfurter Allee) перейменовано на алею Сталіна (Stalinallee).*

*Переїменування відбулося на сімдесятилітній ювілей радянського лідера, який відзначали по всій НДР. [...] Надання імені Сталіна центральній алеї в Східному Берліні — не просто чергове перейменування. [...] Політичне повідомлення очевидне. Курт Бартель (Kurt Walter Barthel) навіть написав вірш із цієї нагоди: *Wie soll man Stalin danken? / Wir geben dieser Strasse seinen Namen. / Як ми можемо подякувати Сталіну? / Ми даємо вулиці його ім'я* (Azaryahu, 1986, р. 588).*

Обидва фрагменти про одне й те саме — про війну, окупацію та їхні наслідки для міста й містян. Зі змісту цих фрагментів випливає запитання-коментар: чому обидва режими — фашистський і сталінський, маючи всю повноту влади (фізичної, воєнної, політичної, економічної), а також символічну силу переможця, змінювали мовний образ міста... невже немає іншого способу засвідчити свою політичну, економічну, культурну тощо присутність, ніж власна назва вулиці або площі й мова, якою вона написана на міських стінах...

На спроможність суспільства до доброго та безпечного впорядкування власного життя безпосередньо або опосередковано впливають два чинники — простір і час. Наскільки правильно фізично й ментально буде впорядковано простір, наскільки впорядкування відповідатиме вимогам і викликам часу, настільки безпечним буде життя людей у ньому. Борис Парахонський і Галина Яворська взагалі вважають простір і час «найважливішим життєвим ресурсом» суспільства та держави і визначають «життєвий простір як право здійснювати контроль над порядками реальності на певній території, а [...] життєвий час як право визначати порядки минулого і майбутнього, тобто визначати власну долю і долю інших» (Парахонський & Яворська, 2019, с. 373).

У XXI столітті науковці пропонують розглядати простір як фізичний-реальний і ментальний-віртуальний. Фізичний простір постає як головна мета фізичної війни, яка проявляє себе у збройному протистоянні, бомбардуваннях, убивствах військових і мирних людей, руйнуванні людських життів, міст і сіл, інфраструктури, критичних об'єктів забезпечення життєдіяльності людини, спільноти і держави, знищенні життєвого простору. Натомість віртуальний простір — «сфера смислової війни, тобто інтерпретацій та реінтерпретацій подій» (Почепцов, 2016, с. 100). Ці два виміри поєднані між собою мовою, хоча кожен із них дещо по-іншому експлуатує мову і по-різному маніфестує себе через мову. Аналіз зв'язку мови з простором в обох його проявах засвідчує, що значення має не лише мова як така, а насамперед символічний зміст, зазвичай заकोдо-

ваний у ключових словах, мовних конструкціях і якнайбільше у назвах різних об'єктів простору. Як надзвичайно слушно зазначають Б. Парохонський і Г. Яворська, «вербальні позначення об'єктів простору існують не самі по собі, вони пов'язані зі смислами — сприйняттям та інтерпретаціями реальності» (Парохонський & Яворська, 2019, с. 38).

Не лише події чи особистості як такі та їхні номінації, а навіть більше, їхні інтерпретація й автор інтерпретування мають значення. Широкомасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. як факт має назву *війна*. Інтерпретація цієї події лежить у спектрі від *смерть, масовий терор, окупація* аж до «війна — це мир» (Оруел, 2022). Залежно від інтерпретацій та їхнього авторства змінюється поведінка людей і символічний зміст номінацій. *Російське вторгнення в Україну, російська агресія проти України, визвольна війна*, відповідно, новітня назва у центрі Києва площа *Українських Героїв* — це площа тих, хто бореться за визволення України. Конструкція російської мови *спеціальна воєнна операція*, яка стосується тих самих подій, тієї самої війни, має інший зміст, іншу символіку, інших авторів інтерпретування, інші інтерпретації, інших «героїв», інші міські номінації, якщо взагалі такі є чи будуть.

У стані воєнного завоювання, окупації або колонізації зміна власних назв і мови простору є майже моментальною, триває кілька днів, найдовше кілька місяців, але ніколи не роки чи десятиліття. Натомість динаміка деколонізаційних і деокупаційних змін власних назв і мови простору зазвичай триває десятиліттями. Наприклад, на підставі даних Верховної Ради України³, вперше відбулася не так зміна, як корегування ойконіма у Старобільському районі Луганської області влітку 1984 р.: назву села *Ганнусівка* виправили на *Ганусівка*. Загалом, із 1984 до початку нового століття змінили радянські та російські-імперські назви на українські 489 населених пунктів по всій Україні⁴. Лінгвістичний ландшафт українських міст аж до 2022 р. не надто засвідчував ментальне звільнення українців. Через власні назви та їхню символіку вони ще понад чверть століття зберігали зв'язок зі світом радянських і росій-

³ Алфавітний покажчик населених пунктів України, які були перейменовані. Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення 29.08.2024).

⁴ Станом на 2016 рік Держстат подавав такі дані щодо всіх населених пунктів України: міст 460, селищ міського типу 885, сіл 28 385; разом 29 730. Очевидно, що багато назв не підпадали під перейменування. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/ator/ator2016_u.htm (дата звернення 29.08.2024).

ських/імперських сенсів. Колонізація тривала, і мова простору, символічні назви вулиць і площ були чи не найважливішими її інструментами. Загроза, закодована в іменах, витала у просторі, «зберігаючи потенційну енергію мовної колонізації» (Демська, 2022). Знову ж таки, годі не погодитися з Б. Пошехонським і Г. Яворською, що «мова моделює власний світ — світ значень, вторинних щодо реальних фактів, подій, відносин. Елементи реальності пов'язані спільною структурою, що поєднує смислове середовище означуваних у певну цілісність, де існують імена та речі. Будь-яка назва залишається в межах мови, а вихід за межі мови створює особливу проблему взаємодії дискурсу та реальності. Потрібні зусилля критичного мислення та пізнавальна активність, щоб справді вийти за межі реальності, окресленої мовою» (Парахонський & Яворська, 2019, с. 130).

Мовно-символічне обличчя життєвого простору українців не надто змінилося впродовж другого десятиліття нашого століття. Наприклад, мінімально один ойконім змінювався у 2006, 2010 і 2011 рр. і максимум 41 — у 2009 р. Саме у цей період маємо сто найпопулярніших назв чи то головних вулиць, чи то населених пунктів України: *Леніна* — 4463, *Радянська* — 954, *Миру* — 616 і *Жовтнева* — 529. Важливо розуміти, що «коли такі назви оформлені російською мовою, вони несуть нижчий рівень загрози, оскільки явно чужі, належні іншому просторові та часові, походять з семантичного поля іншої мови. Коли вони набувають українськомовного оформлення, відбувається присвоєння символіки і змісту назв через мову. Виникає свій-чужий світ і своя-чужа мовна картина світу. Понад усякі сумніви, потрібні неабиякі “зусилля критичного мислення та пізнавальна активність, щоб справді вийти за межі реальності, окресленої мовою”» (Демська & Черняк, 2024, с. 19).

Мовець, крім того, що послуговується мовою або мовами, має власну мовну картину світу, яка є, або може й не бути, частиною спільної картини світу мовної групи, до якої він належить. Мова спроможна як створювати, так і частково або докорінно змінювати цю картину світу, або ж взагалі знищувати її. Щоби досягнути бажаної поведінки того чи того мовця або тої чи тої мовної групи, вдаються до рефлексивного контролю, який, зокрема, будують шляхом зміни або повної заміни картини світу. Базовими інструментами такої зміни/заміни є повідомлення (див. Почепцов, 2016, с. 234), речення, конструкції, слова, власні назви, мовні шаблони і штампи *etc.*, бажано ті, з якими мовець стикається яко-

мога частіше. Годоніми й агороніми — перманентно присутні й найнепомітніші. Співіснування мовця у просторі з власними назвами, по суті, постає як буття у життєвому просторі, відформатованому мовою. Назви вулиць, бульварів, скверів і площ ніби фантоми, ніби привиди, інколи навіть не згадуються у щоденній комунікації, але є основою локалізації мовця. Адреса людини — це частина її фізичної, соціальної, культурної ідентичності. Саме у життєвому просторі, сконструйованому під рефлексивний вплив, найпростіше досягати бажаної поведінки мовців — мешканців цього простору. «Особливо дієвий рефлексивний контроль, коли мовець і слухач послуговуються не просто однією мовою, однаково збудованими реченнями, конструкціями, словами, власними назвами, шаблонами та штампами, а долучені через мову до спільних смислів, перебувають в одній і тій самій мовній картині світу. Далі мова вже як самодостатній актор веде людину до бажаної поведінки» (Демська & Черняк, 2024, с. 99).

Важливо розуміти, що за умови, коли бажану поведінку формує лінгво-культурна група, до якої належить мовець, тоді ризики небезпеки незначні, такі, що майже не несуть якихось загроз національній безпеці. Натомість, якщо таке формування відбувається зовні, та ще й ворогом із метою знищення, рівень небезпеки людини, спільноти і держави сягає найвищих вимірів. Підготовка до гарячої фази війни відбувається у лінгвістичному ландшафті міста, фактично є частиною гібридної війни. Боем гібридної війни влітку 2022 р. став процес завершення масштабного топонімного присвоєння міста (рейтингове електронне голосування у Київ Цифровий (kyiv.digital) щодо перейменування). Цей бій українці явно виграли: результат голосування перевершив будь-які очікування і становив (як уже було сказано) шість із половиною мільйонів голосів за 3465 нових назв для 296 об'єктів міста Києва. Ні у гібридній війні, ні у гарячій Київ за три дні не взяли. Перед загрозою небезпеки не лише фізичного, а й культурного та інтелектуального знищення, суспільство засвідчило прагнення боротися. Крім того, суспільство вибрало шлях законодавчо врегулювати номінації життєвого простору, легітимно засвідчити своє право на цей простір.

Призначення Закону України *«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»* — позбутися символіки тоталітарного минулого, остаточно декупати віртуальний простір.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає базові засади мовно-символічної організації життєвого простору, зокрема застосування державної мови в географічних назвах і назвах об'єктів топоніміки. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» — формує правові засади засудження російської імперської політики в Україні. «Парадоксально, але білі європейці, які зазнавали колоніального натиску [...], останні починають усвідомлювати той факт, що вони насправді були об'єктами колонізації» (Томсон, 2023, с. 87), наслідки якої критично важливо подолати не лише у фізичному, а й, передовсім, у ментальному просторі.

Захист фізичного простору держава здійснює за допомогою воєнно-силових або інших фізичних засобів; захист віртуального простору — за допомогою мови, символів і сенсів. Зміни мови, символів і сенсів слугують одним із доволі ефективних інструментів досягнення й гарантування безпеки життєвого простору людини, спільноти і держави. Агоронім і годонім, а також мова їхнього оформлення, як символи того, кому належить життєвий простір, можуть бути знайомими, зрозумілими, інформативними або, навпаки, незнайомими, незрозумілими, неінформативними. На позір перша умова видається умовою безпеки, а друга, навпаки, небезпеки. Однак війна змінює налаштування і, крім іншого, доволі сильно загострює інформативно-безпекову функцію урбаноніма.

Реперні годоніми радянського і пострадянського Києва *Артема* (з 2015 *Січових Стрільців*), *Воровського* (з 2014 *Бульварно-Кудрявська*), *Кірова* (з 1991 *Грушевського*), *Красноармейская* / *Червоноармійська* (з 2014 *Велика Васильківська*), *Рози Люксембург* (з 1993 *Липська*), *Фрунзе* (з 2015 *Кирилівська*) і чимало інших, не таких виразних, були напрочуд суголосними з годоніміконом навіть сучасних *Воронежа*, *Суджі*, *Мінська*, *Іжевська*, *Йошкар-Оли*, *Улан-Уде*: *Ворошилова*, *Дзержинського*, *Карла Маркса*, *Енгельса*, *Кірова* (Воронеж); *Маркса*, *Комсомольська*, *Красноармейская*, *Рози Люксембург* (Суджа); *Артема*, *Кірова*, *Комсомольська*, *Красноармейская*, *Маркса* (Мінськ); *Воровського*, *Кірова*, *Красноармейская*, *Маркса* (Іжевськ); *Артема*, *Комсомольська*, *Красноармейская*, *Рози Люксембург*, *Маркса* (Йошкар-Ола); *Воровського*, *Карла Маркса*, *Красноармейская* (Улан-Уде). За умови збереження такої спільноти урбанонімікону, зберігається спільна картина світу, за-

кодована у власних назвах простору. Солдат армії завойовника, заходячи у такий простір міста, читає його як своє, знайоме, яке промовляє до нього його знаками, символами та сенсами. Він опиняється у власній картині світу, наповненій зрозумілим змістом. Будь-хто, хто чинить опір, несе загрозу. Під час війни таку загрозу знищують фізично. Лінгвістичний ландшафт як частина мовної картини світу формує бажану поведінку людей. Тому за екстремальних умов війни незнайома, незвична, незрозуміла, неінформативна власна назва і чужа мова можуть слугувати інструментом захисту або передумовою знищення: *Слідчі Служби безпеки України встановили, що частина російських командирів, які вторглися на нашу територію в лютому, керувалися топографічними картами України 1969 року. [...] На картах окупантів повністю відсутній Салтівський житловий масив Харкова, який забудовувався з початку 70-х років минулого століття. Також відсутні Трав'янське і Муромське водосховища, зведені у сімдесяті роки. [...] 138-а гвардійська мотострілецька бригада рф, яка користувалася цими картами, була знищена ЗСУ наприкінці березня біля Харківської кільцевої дороги на Старосалтівському напрямку*⁵.

4. Висновки

«Окреслюючи коло власних інтересів, держава визначає себе як суб'єкта у внутрішньому та зовнішньому просторі, тобто встановлює свою ідентичність стосовно самої себе і свого міжнародного середовища» (Парахонський & Яворська, 2019, с. 371). Бути суб'єктом означає мати власну усвідомлену ідентичність, проявлену, зокрема, через мову і символіку назв, мати власний життєвий простір, власну картину світу. Власна мова, відмінна від інших мов світу, і власні назви вулиць, бульварів, скверів, площ зі своїм змістом і своєю символікою, постають чи не найважливішим інструментом ефективного спротиву рефлексивному управлінню. Формують і посилюють готовність до захисту свого життєвого простору і його імен під час чи то гарячої, чи то гібридної війни. Такий захист є не чим іншим, як боротьбою за власне фізичне життя, власну ідентичність, культурну, інтелектуальну, економічну і політичну спроможність.

---

⁵ Див.: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vstanovyla-shcho-rosiiski-komandyry-vtorhlasia-v-ukrainu-keruiuchys-kartamy-z-mynuloho-stolittia> (дата звернення 30.08.2024).

Список використаної літератури

- Ассман, А. (2012). *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Ніка-Центр.
- Вербич, С. (2010). Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*, 3, 73–80.
- Гарбар, М. (2018). Повернені із забуття: топоніми сучасних вулиць Харкова. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 26, 125–128.
- Гірік, С. (2018). Меморіалізація спадку етнічних меншин і зміни міської топоніміки в Україні (2015–2017 роки). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 26, 112–117.
- Демська, О. (2016). Сучасний топонімний ландшафт України: між пам'яттю і спогадом. *Slavia Orientalis, LXV* (3), 601–611.
- Демська, О. (2019). Політичний символізм топонімних практик міста. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 5, 5–21.
- Демська, О. (2022). Передмова. *Державна мова*. Нац. акад. СБУ.
- Демська, О., & Черняк, А. (2024). *Мова. Право. Безпека*. Нац. акад. СБУ.
- Дзьобань, О. П. (Ред.). (2021). *Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади*. Право.
- Леньо, П. (2018). Зміна міської топоніміки Закарпатської України в період інтеграції краю до складу Української РСР (листопад 1944 — січень 1946 років). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 26, 118–124.
- Малес, Л. (2016а). Декомунізація столиці: зміни в урбанімії (методи, перші результати). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 36, 62–67.
- Малес, Л. В. (2016б). Дискурс декомунізації в Києві. *Соціологічні студії*, 2 (9), 16–21.
- Мащок, Г. П. (2014). Про природу взаємодії мови та ідентичності в Україні (на матеріалі міського урбанімікону радянського та пострадянського періодів). У *Україноцентризм наукового суспільства. Збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака* (с. 539–555). Простір-М.
- Оруел, Дж. (2022). 1984. Bookchef.
- Павленко, І. Я. (2018). Урбанімії як засіб формування історичної пам'яті. *Мова. Література. Фольклор*, 2, 58–66.
- Павленко, І. (2020). Дерадянська та декомунізація українського урбанімікону (на матеріалі назв об'єктів міського простору Запоріжжя). *Ідеологія і Політика*, 1 (15), 188–207.
- Парахонський, Б. О., & Яворська, Г. М. (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. НІСД.
- Почепцов, Г. (2016). *Смисли і війни. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні*. Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-04-19#Text> (дата звернення: 26.08.2024).
- Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 29.08.2024).
- Тарнавський, О. (2013). *Літературний Львів 1939–1944: Спомини*. ЛА Піраміда.
- Томпсон, Е. (2013). *Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм*. Наш Формат.

- Удовенко, Л. (2018). Особливості взаємозв'язку між урбанонімами й історичною пам'яттю (на матеріалах м. Харків). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, 26, 129–134.
- Azaryahu, M. (1986). Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History*, 21 (4), 581–604.
- Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. *Environment and Planning: Society and Space*, 14, 311–330.
- Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16, 479–493.
- Azaryahu, M. (2011). The critical turn and beyond: the case of commemorative street naming. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 1 (10), 28–33.
- Berg, L. D., & Vuolteenaho, J. (Eds.). (2009). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*. Burlington: Ashgate.
- Demska, O., & Levchuk, P. (2020). The urbanonimia of Ukraine in the context of decommunization. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20, Article 2280.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2010). Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*, 34 (4), 453–470.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2017). The urban streetscape as political cosmos. In *The Political Life of Urban Streetscapes. Naming, Politics, and Place* (pp. 1–24). Routledge.

References

- Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty*. Nika-Center [in Ukrainian].
- Azaryahu, M. (1986). Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin. *Journal of Contemporary History*, 21 (4), 581–604.
- Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. *Environment and Planning: Society and Space*, 14, 311–330.
- Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16, 479–493.
- Azaryahu, M. (2011). The critical turn and beyond: the case of commemorative street naming. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 1 (10), 28–33.
- Berg, L. D., & Vuolteenaho, J. (Eds.). (2009). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*. Burlington: Ashgate.
- Demska, O. (2016). Suchasnyi toponimnyi landshaft Ukrainy: mizh pamiattiu i spohadom. *Slavia Orientalis, LXV* (3), 601–611 [in Ukrainian].
- Demska, O. (2019). Politychny symbolizm toponimnykh praktyk mista. *Mova: clasychne — moderne — postmoderne*, 5, 5–21 [in Ukrainian].
- Demska, O. (2022). Peredmov. *Derzhavna mova*. NA SSU [in Ukrainian].
- Demska, O., & Cherniak, A. (2024). *Mova. Pravo. Bezpeka*. NA SSU [in Ukrainian].
- Demska, O., & Levchuk, P. (2020). The urbanonimia of Ukraine in the context of decommunization. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20, Article 2280.
- Dzoban, O. P. (Red.). (2021). *Natsionalna bezpeka: svitohladni ta teoretyko-metodolohichni zasady*. Pravo [in Ukrainian].
- Harbar, M. (2018). Poverneni iz zabuttia: toponimy suchasnykh vulyts Kharkova. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. "Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filososfski nauky"*, 26, 125–128 [in Ukrainian].

- Hirik, S. (2018). Memorializatsiia spadku etnichnykh menshyn i zminy miskoi toponimiky v Ukraini (2015–2017 roky). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. "Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky"*, 26, 112–117 [in Ukrainian].
- Leno, P. (2018). Zmina miskoi toponimiky Zakarpatskoi Ukrainy v period intehratsii kraiu do skladu Ukrainiskoi RSR (lystopad 1944 — sichen 1946 rokiv). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. "Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky"*, 26, 118–124 [in Ukrainian].
- Males, L. (2016a). Dekomunizatsiia stolytsi: zminy v urbanonimii (metody, pershi rezultaty). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody"*, 36, 62–67 [in Ukrainian].
- Males, L. V. (2016b). Dyskurs dekomunizatsii v Kyievi. *Sotsiologichni studii*, 2 (9), 16–21 [in Ukrainian].
- Matsiuk, H. P. (2014). Pro pryrodu vzaiemodii movy ta identychnosti v Ukraini (na materialii miskoho urbanimikonu radianskoho ta postradianskoho periodiv). U *Ukrainotsentryzm naukovoho sumlinnia. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Zenoviia Terlaka* (s. 539–555). Prostrir-M [in Ukrainian].
- Orwell, G. (2022). *1984*. Bookchef [in Ukrainian].
- Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, H. M. (2019). *Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl* NISD [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. Ya. (2018). Urbanonimy yak zasib formuvannia istorychnoi pamiaty, 2, 58–66 [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. (2020). Deradianizatsiia ta dekomunizatsiia ukraïnskoho urbanimikonu (na materialii nazv obiektiv miskoho prostoru Zaporizhzhia). *Ideolohiia i Polityka*, 1 (15), 188–207 [in Ukrainian].
- Pochepstov, H. (2016). *Smysly i viiny. Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovii viini*. Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].
- Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-04-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro zasudzhennta ta zaboronu propahandy rosiiskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiiu toponimii: Zakon Ukrainy vid 21.03.2023 № 3005-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> [in Ukrainian].
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2010). Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*, 34 (4), 453–470.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., & Azaryahu, M. (2017). The urban streetscape as political cosmos. In *The Political Life of Urban Streetscapes. Naming, Politics, and Place* (pp. 1–24). Routledge.
- Tarnavskyi, O. (2013). *Literaturnyi Lviv 1939–1944: Spomyny*. LA Piramida [in Ukrainian].
- Tompson, E. (2013). *Trubadury imperii. Rosiiska literatura i kolonializm*. Nash Format [in Ukrainian].
- Udovenko, L. (2018). Osoblyvosti vzaiemozviazku mizh urbanonimamy y istorychnoiu pamiattiu (na materialakh m. Kharkiv). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. "Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky"*, 26, 129–134 [in Ukrainian].
- Verbych, S. (2010). Ukraïnska onomastyka: perspektyvy rozvytku. *Ukraïnska mova*, 3, 73–80 [in Ukrainian].

Матеріал надійшов 28.08.2024

